

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
ІНСТИТУТ ім. К.Д.УШІНСЬКОГО

На правах рукопису

МОГИЛЕВСЬКА Ірина Михайлівна

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ЦІЛІСНОСТІ В ПРОЦЕСІ ВДОСКОНАЛЕННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

ІЗ.00.01 – Теорія та історія педагогіки

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса – 1994

Дисертація с рукопис

Робота виконана в Одеському державному педагогічному інституті ім. К.Д.Ушинського.

- Науковий керівник: - доктор педагогічних наук,
професор ХМЕЛІК Раїса Іллівна.
- Офіційні опоненти: - доктор педагогічних наук,
професор ПАДАЛКА Галина Микитівна
- кандидат педагогічних наук,
доцент РЕБРОВА Олена Євгенівна.

Провідна установа: Вінницький державний педагогічний інститут.

Захист дисертації відбудеться "26" квітня 1994 р.
о 12 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради
К 05.08.03 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук при Одеському державному педагогічному інституті ім. К.Д.Ушинського /270062, м. Одеса, вул. Генуезька, 22/.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотечі Одеського державного педагогічного інституту ім. К.Д.Ушинського.

Автореферат розіслано 25 березня 1994 р.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради:

Кашч -

О.Ф.Коломіїченко

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00810399 (U)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність теми дослідження. Принципові зміни в процесах, що визначають розвиток суспільства на сучасному етапі, ставлять високі вимоги до рівня освіченості всіх громадян і особливо до якості підготовки спеціалістів до професійної діяльності. Саме тому питання вдосконалення підготовки вчительських кадрів не тільки не втрачає своєї актуальності, а й набуває особливої гостроти в умовах створення національної системи освіти й пошуку шляхів відродження національної культури України. Значна роль у розв'язанні цих завдань належить учителю музики.

Визнаючи важливість професійної діяльності вчителя музики у вихованні й освіті молоді, дослідники особливо увагу приділили вивченню специфіки його музично-теоретичної та різнобічної виконавської підготовки /О.О.Апраксіна, Е.Е.Карпова, З.С.Квасниця, Г.М.Падалка, Г.М.Ципін та ін./ . Останнє десятиріччя ознаменувалось пошуком шляхів підвищення професійної - педагогічної спрямованості цієї підготовки. У даному руслі виконані дослідження Л.Г.Арчажникової, Н.Л.Белої, Т.П.Корольової, О.Є.Ребрової і багатьох інших авторів, присвячені проблемі вивчення теоретичних основ і методики формування загальнопедагогічних знань, умінь і навичок на базі спеціальної виконавської підготовки вчителів музики.

Водночас слід визнати, що якість підготовки вчителів музики до педагогічної діяльності в руслі її професійної спрямованості значно поступається потребам практики. Найгостріше недоліки в професійній підготовці вчителя і, зокрема, вчителя музики, виступають у протиріччі між цілісним характером педагогічної діяльності й педагогічного процесу та фрагментарним відображен-

ням їх сутності в знаннях, уміннях і навичках майбутніх учителів.

Зазначимо, що дане протиріччя спостерігається не тільки в професійній діяльності вчителів музики. Воно притаманне також педагогічній діяльності вчителів математики, фізики, мови й літератури тощо, що засвідчують дослідження, здійснювані науковцями /О.О.Абдулліна, Ю.К.Бабанський, Є.П.Белозерцев, Г.С.Костюк, Г.О.Нагорна, О.Г.Мороз, В.О.Сластьонін, Р.І.Хмелюк, Н.Д.Хмель та ін./ протягом останніх 15 років. Це дає підставу розглядати зазначене протиріччя як загальнопедагогічне, а пошук способів його розв'язання віднести до загальних проблем педагогічної освіти.

Об'єктивна природа означеного протиріччя і певний рівень розвитку теорії і практики педагогічної освіти, який обумовлює можливість його розв'язання, визначили вибір теми нашого дослідження "Реалізація принципу цілісності в процесі вдосконалення професійної підготовки вчителя музики".

Об'єкт дослідження - професійна діяльність учителя.

Предмет дослідження - процес формування цілісності професійно-діяльнісних характеристик у структурі особистості вчителя.

Мета дослідження - теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка психолого-педагогічних умов, які забезпечують реалізацію принципу цілісності в підготовці майбутніх учителів до професійно-педагогічної діяльності.

Гіпотеза дослідження: формування цілісності в процесі навчання студентів відбуватиметься більш успішно, якщо дотримуватись сукупності умов, які передбачають:

- об'єктивацію засвоєваних знань, умінь і навичок як продуктів процесу пізнання і результатів діяльності вчителя;
- виділення логічних основ, які забезпечують професійно-

педагогічну спрямованість в осмисленні засвоєваних майбутніми вчителями знань, умінь і навичок;

- актуалізацію педагогічного смислу в освоєваних професійно-орієнтованих ситуаціях.

Проблема, предмет, мета та гіпотеза дослідження обумовили постановку таких завдань:

- визначення природи цілісності та форм її прояву в професійно-діяльнісних характеристиках особистості вчителя;

- виявлення об'єктивних передумов та умов досягнення цілісності професійно-діяльнісних характеристик у структурі особистості вчителя;

- створення системи дидактичних засобів реалізації виділених умов і здійснення експериментальної перевірки їх ефективності;

- розроблення методичних рекомендацій щодо реалізації принципу цілісності в процесі спеціальної предметної підготовки майбутніх учителів.

В основу дослідження покладено ідею оптимізації навчально-виховного процесу, яка передбачає визначення резервів підвищення його ефективності завдяки раціональнішому використанню внутрішніх ресурсів без додаткової затрати часу.

Методологічну основу дослідження становлять положення філософії діалектичного матеріалізму про єдність і суперечливість буття та свідомості, співвідношення об'єктивного та суб'єктивного в пізнанні, перехід якості в кількість, цілісність і системність явищ об'єктивного світу.

Теоретичною основою дослідження є роботи вітчизняних та зарубіжних учених з проблем діяльності, особистості та свідомості /К.О.Абульханова-Славська, Л.С.Виготський, О.М.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн та ін./; професійної спрямованості особистості

та характеру її діяльності /Є.О.Климов, Г.С.Костюк, В.Г.Мерлін, К.К.Платонов та ін./; структури професійної діяльності вчителя і, зокрема, вчителя музики /О.О.Апраксина, Н.В.Кузьміна, Г.М.Падалка, В.О.Сластьонін, Г.М.Ципін та ін./; оптимізації навчального процесу та навчально-пізнавальної діяльності /Ю.К.Бабанський, В.П.Безпалько, В.В.Давидов, О.Г.Мороз/.

Задля розв'язання поставлених завдань і перевірки вихідних положень була реалізована комплексна методика дослідження. Вона передбачала використання методів теоретичного та емпіричного рівнів пізнання. На теоретичному рівні були реалізовані методи сходження від абстрактного до конкретного, від загального до окремого та поодинокого, єдиної схожості і супутніх змін.

На емпіричному рівні для виділення фактів, що характеризують особливості прояву цілісності в діяльності вчителя, формування значущих для педагогічної діяльності рис його особистості, впливу виділених умов і дидактичних засобів на цілісність професійного сприйняття вчителя використовувались методи цілеспрямованого спостереження, масового опитування /усного і тестування/, аналізу продуктів педагогічної діяльності респондентів, узагальнення незалежних характеристик. За змістом висунутих завдань дослідження проводилось у формі соціологічного обстеження, діагностичного і формуючого педагогічних експериментів.

Для виявлення загальних закономірностей і тенденцій у процесі вдосконалення професійної підготовки вчителя музики й формування цілісності в професійно-діяльнісних характеристиках його особистості використовувалися статистичні методи.

База дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась на курсах підвищення кваліфікації вчителів при Одеському обласному інституті вдосконалення вчителів, музично-педагогіч-

ному факультеті Одеського державного педагогічного інституту ім.К.Д.Ушинського та фортепіанному факультеті Одеської державної консерваторії ім.А.В.Нежданової. Загальний масив респондентів становив 172 особи. У формулюючому експерименті брало участь 30 студентів II і III курсів фортепіанного факультету Одеської консерваторії і 30 студентів музично-педагогічного факультету Одеського педінституту.

Дослідження проводилось у три етапи.

На першому етапі /1985-1987/ дослідження здійснювалась пошукова робота, пов'язана з вивченням найтиповіших ознак прояву цілісності в професійному розвитку особистості вчителя та особливостями її прояву в професійно-педагогічній діяльності. Одержані результати лягли в основу визначення проблеми дослідження, її об'єкту, предмета, мети та гіпотези.

На другому етапі /1988-1991/ проведено діагностичний і формулюючий експерименти на матеріалі спеціальної підготовки вчителів музики, в процесі якого виявлялись закономірності становлення цілісності в професійно-діяльнісних характеристиках під впливом виділеної сукупності умов і розроблених дидактичних засобів їх реалізації та особливості впливу на цей процес організаційно-педагогічних та індивідуально-особистісних факторів.

Третій етап дослідження /1991-1993/ був спрямований на уточнення і перевірку результатів, одержаних у ході основного формулюючого експерименту. На цьому ж етапі проводився аналіз і узагальнення всіх результатів дослідження, їх опис і науково-теоретична інтерпретація.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що

- використаний цілісний підхід до розуміння професійної діяльності вчителя дав можливість пояснити природу різниць у ха-

рактиках цього феномену і обґрунтувати механізм виникнення під впливом індивідуальних особливостей особистості та умов організації процесу навчання;

- розкриті й описані типи цілісності в професійно-діяльнісних характеристиках учителя, показники й ознаки їх проявлення, психолого-педагогічні умови, що стимулюють становлення педагогічної спрямованості особистості майбутнього вчителя в процесі його підготовки з спеціальних дисциплін.

Особистий вклад дисертанта полягає у визначенні педагогічного механізму досягнення цілісності в процесі навчання майбутніх учителів музики шляхом запровадження певних психолого-педагогічних умов у педагогічний процес.

Теоретична значущість дослідження полягає в тому, що розширено науково обґрунтоване розуміння джерел відмінностей у якості професійно-педагогічної діяльності; виявлено роль об'єктивних та суб'єктивних факторів у процесі становлення цілісності професійно-діялісних характеристик, які включають у себе досвід педагогічної діяльності та його відображення у знаннях, уміннях та навичках і специфічні особливості ставлення особистості до цього досвіду та його використання в індивідуальній професійно-педагогічній діяльності; дано психолого-педагогічну інтерпретацію цілісності професійно-діялісних характеристик та її прояву в структурі особистості вчителя; теоретично обґрунтовано шлях підвищення ефективності підготовки студентів до педагогічної професії з урахуванням індивідуалізації та диференціації цього процесу.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що сформовані за його результатами висновки та методичні рекомендації слугують викладачам вузу орієнтирами для використання найефективнішої моделі формування педагогічної спрямованості особисто-

сті з урахуванням цілісності професійно-діяльнісних характеристик, які засвоюють майбутні вчителі, та специфіки предмета, який вивчається. Описана сутність формуючого експерименту збагачує методику підготовки майбутніх учителів технологією формування навичок педагогічного аналізу, мисленого перетворення пізнавальної ситуації в педагогічно орієнтовану, прогнозуванням та проектуванням результатів розвитку ситуації залежно від змісту діяльності вчителя.

Висновки та теоретичні положення дослідження можуть бути реалізовані у створенні навчальних програм з предметів спеціального циклу, які розробляються з урахуванням специфіки педагогічної діяльності вчителя.

Вірогідність та обґрунтованість наукових результатів дослідження забезпечується використанням теоретико-методологічних посилянь та положень, визнаних у вітчизняній та зарубіжній науковій практиці; застосуванням комплексної методики дослідження, яка передбачає поєднання різних рівнів пізнання, що взаємодоповнюють та взаємореґулюють процедури виявлення явищ, що вивчаються; репрезентативністю вибірки емпіричних даних; зіставленням одержаних даних з масовою практикою підготовки вчителів музики.

На захист виносяться такі положення:

- цілісність професійно-діяльнісних характеристик є показником ефективності вузівської підготовки вчителя, який свідчить про рівень сформованості професійної спрямованості його особистості та загальної орієнтації розв'язання ним педагогічних завдань;

- цілісність професійно-діяльнісних характеристик особистості вчителя, яка визначає його педагогічну спрямованість, формується значно ефективніше, якщо дотримуватись в процесі навчання сукупністю раніш зазначених психолого-педагогічних умов;

- у процесі формування цілісності професійно-діяльнісних характеристик особистості вчителя їх конкретно-предметний зміст знаходиться під переважним впливом організаційно-педагогічних факторів, тоді як форма прояву їх педагогічної спрямованості визначається індивідуально-психологічними факторами.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Основні положення й результати проведеного дослідження доповідались і обговорювались на всесоюзній міжвузівській науково-методичній конференції /Тбілісі, 1986 р./, республіканській науково-теоретичній конференції /Одеса, 1987 р./, на першому республіканському семінарі-практикумі викладачів кафедр концертмейстерства музичних вузів України /Донецьк, 1989 р./. Окремі фрагменти методики обговорювались на методичних семінарах в Державному музично-педагогічному інституті ім.Гнесіних /1985-1986 рр./, на науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Одеської державної консерваторії ім.А.В.Нежданової /1985-1993 рр./.

На основі теоретичних положень і висновків дослідження розроблено методичні рекомендації, які були впроваджені в практику підготовки спеціалістів в Одеському педагогічному інституті на музично-педагогічному факультеті, а також у підготовці студентів в Одеській консерваторії в класі концертмейстерства.

Обсяг і структура роботи: дисертація складається з вступу, двох розділів, висновків та бібліографії. Загальний обсяг роботи 139 сторінок, з них: III сторінок основного тексту, 28 сторінок бібліографії, 13 таблиць, схема, графік.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтована актуальність теми дослідження, формулюються об'єкт, мета, гіпотеза й завдання, методологічна і тео-

ретична основи, методи дослідження, розкриваються його наукова новизна і практичне значення, визначені основні положення, які виносяться на захист.

У першому розділі - "Теоретичні передумови реалізації принципу цілісності в професійній підготовці вчителя" - розкривається сутність принципу цілісності як методологічної установки, розглядаються об'єктивні передумови та умови його реалізації в процесі підготовки вчителя до професійної діяльності.

Вимога неухильного підвищення якості підготовки вчительських кадрів незмінно супроводжувала розвиток вітчизняної теорії та практики загальної освіти. В результаті нагромаджено значний науковий і методичний потенціал, який розкриває різні підходи до розв'язання даної проблеми.

Сучасні дослідження переважно базуються на установках методологічного характеру, основу яких становлять уявлення про специфіку професійної діяльності вчителя як закономірний результат кількісних змін в обсягу засвоєваних студентами знань і умінь або як наслідку прояву оптимального для даної діяльності поєднання соціальних, психологічних та психофізіологічних характеристик особистості.

Прийнятий як методологічна установка елементний чи елементаристський підхід орієнтує дослідників на виділення у пізнавальному явищі його простих, навіть неподільних структурних одиниць. При цьому вважається, що пізнання об'єктивних властивостей кожного елемента окремо й способів їх зміни пояснює природу зміни властивостей цілого.

Інший підхід до розуміння частин і цілого передбачає принцип цілісності, який розробляється у сучасній науці /Н.Т.Абрамова, І.Р.Блауберг, Є.Г.Юдін та ін./. Його провідна ідея полягає в тому, що властивості цілого не є результатом простого

поєднання властивостей його елементів. Крім того, властивості цілого, що проявляються ним у своєму реальному існуванні, можуть повністю бути відсутніми в його окремих елементах. Вони є результатом складної взаємодії, а не механічного поєднання властивостей елементів, які набувають у процесі кількісних перетворень нових якостей. У цьому розумінні властивості цілого являють собою специфічний результат таких перетворень, завдяки яким об'єкт починає існувати, функціонувати в тому вигляді, в якому він безпосередньо відрізняється від інших.

Ще одна обставина, яка спонукала нас шукати в принципі цілісності новий підхід до виявлення шляхів удосконалення професійної підготовки вчителів музики, полягає в тому, що в сучасній науковій теорії та практиці міцно склалося уявлення про діяльність і педагогічний процес як органічне ціле, властивості якого не можна вивести з властивостей елементів /К.О.Абульханова-Славська, Г.В.Щадриков, В.О.Сластьонін, Н.Д.Хмель та ін./.

У теоретико-пізнавальному аспекті принцип цілісності передбачає виявлення внутрішньої детермінації властивостей об'єкта в зв'язку з особливостями зовнішніх впливів; опис його властивостей в потенціальному та актуальному станах, з урахуванням джерел функціонування і розвитку. Розглядувані в обсязі цих вимог явища ґрунтуються на розумінні процесу становлення цілісності як оформлення відмінності, відділеності, диференційованості одного явища від інших, що збігається, по суті, з моментом розвитку його унікальності й неповторності, тобто індивідуальності.

Практичне втілення ідеї цілісності в процесі професійної підготовки вчителів, зокрема, виявлення педагогічних умов, які забезпечують цю цілісність, ми пов'язуємо з осмисленням загаль-

них психологічних закономірностей формування людини як особистості, індивідуальних особливостей становлення її професійної спрямованості та прояву її у професійно-педагогічній діяльності.

У дослідженнях останніх років, присвячених проблемам педагогічної освіти, вихідною є ідея саморозвитку особливості за умов, що моделюють ситуацію наступної діяльності майбутнього вчителя і озброюють його елементарним первісним досвідом практичних відносин у галузі обраної професії. Головна мета навчання при цьому вбачається не в передачі та засвоєнні готових схем дій, знань про певні елементи педагогічної діяльності як абсолютних і незмінних істин, а в орієнтації студентів на осмислення історичної, соціальної та особистісної обумовленості привласнюваного змісту педагогічного знання /Л.П.Воєводіна, І.Н.Журавленко, Н.В.Кичук, З.Н.Курлянд/.

Вихідним для нашого дослідження була теза С.Л.Рубінштейна, згідно з якою людина як суб'єкт та як особистість в актах творчої самодіяльності не тільки виявляється й проявляється, але в них створюється й визначається. Тим, що вона робить, можна визначити те, що вона є: напрямом її діяльності можна визначити формування її самої.

Розглядаючи механізм розвитку людини в діяльності як особистості, необхідно підкреслити, що найпродуктивніше цей процес проходить, якщо не зовнішні умови детермінують вибір мети, а сама людина. В аналізі умов, у виборі мети, в створенні плану дій і відповідних засобів людина крім того, що спирається на соціально схвалені норми й еталони, керується власним розумінням ситуації, своїми установками й переконаннями. Завдяки цьому здійснення однієї й тієї ж діяльності варіюється у різних індивідів і її результати неминуче несуть на собі відзеркалення

особистості самого діяча.

Об'єктивне начало в діяльності виступає в характеристиках предметного змісту, який фіксує перетворювані або творені властивості дійсності; результати або продукти цього перетворення, які мають соціальний смисл; способи досягнення цих результатів, які матеріалізують сам процес перетворення. Суб'єктивне проявляється в реальних формах втілення об'єктивного змісту діяльності. Уже внаслідок належності суб'єкту цей зміст обумовлений неповторністю, унікальністю його психічних можливостей, індивідуального життєвого досвіду, особистісних потреб. Таким чином, під професійно-діяльнісними характеристиками ми розуміємо таку сукупність дій вчителя, яка пов'язана з виділенням предмета, мети та засобів педагогічної діяльності.

Цілісність професійно-діяльнісних характеристик являє собою специфічний принцип розгляду цього феномену, основу якого складає розуміння його як органічного цілого з утворенням унікальних якостей завдяки індивідуальному сприйманню та відтворенню вчителем нормативних вимог відносно предмета, мети та засобів педагогічної діяльності. Людина свідомо будує ідеальний план діяльності, спрямовує орієнтацію психічних процесів на задоволення об'єктивних вимог діяльності, або ж на їх подолання. Свідомість виступає як системоутворюючий фактор, який пов'язує разом усі рівні психічного забезпечення діяльності та визначає цілісний характер взаємодії її елементів. Вона виступає детермінантою якісних змін як у самій діяльності, так і в спрямованості особистості, яка здійснює її.

Розглядаючи спільну закономірність регулятивної функції свідомості в ситуації навчання, ми враховували, що навчальне знання являє собою складне утворення, в якому присутні як мі-

німум два плани. Перший утворює безпосередній зв'язок між об'єктом і знанням як результатом пізнавальних дій того, хто здійснює пізнання. Суб'єкт, котрий порівнює, пізнає спостережуваний об'єкт з іншими, фіксує водночас в ньому деякі властивості, які потім об'єднуються у змісті знання і відображаються у певній знаковій формі. У цьому плані знання постає в "чистому вигляді", як наслідок задоволення людиною своєї пізнавальної потреби. Відкриття нового в об'єкті являє собою мету й головний результат діяльності суб'єкта.

Другий план - реальний об'єкт - знання містить у собі репрезентацію, тобто представлення властивостей об'єкту, вже виділених суб'єктом. Привласнюючи зміст знання в ситуації навчання, суб'єкт пізнає об'єкт у тому обсязі та й у тих властивостях, які були виділені іншим суб'єктом, який безпосередньо вивчав його. Реальний об'єкт ніби змішується із змістом знання про нього й відображається у свідомості вже в тому вигляді і тих властивостях, які зумовлені автором знання. Отже, у процесі навчання свідомість респондента має орієнтуватися як на пізнання властивостей реального об'єкту, так і на пізнання способів відображення цих властивостей у змісті знання.

У процесі підготовки до професійної діяльності для майбутніх учителів пізнавальним об'єктом є психолого-педагогічні знання. У ньому, як "знаку", який штучно створюється самою людиною, міститься усе багатство людського досвіду, різноманітної суспільної практики в вихованні й освіті підростаючого покоління. У ньому ж відображені ті стимули та засоби здійснення педагогічної діяльності, до яких зверталися люди впродовж свого культурного та соціального розвитку. Разом з тим у змісті психолого-педагогічного знання відображено два моменти. З од-

ного боку, воно описує об'єкт діяльності вчителя - педагогічний процес з притаманними йому властивостями, структурою, специфічними особливостями; а з другого - воно фіксує рівень розуміння природи, механізмів розвитку цього об'єкта конкретною людиною - автором знання.

Принципово ніщо не змінюється у самій структурі особистості майбутнього вчителя, разом з тим психолого-педагогічне знання, відображене в свідомості /у механізмі саморегуляції/, своїм змістом визначає його загальну орієнтацію у світі та в сфері професійно-педагогічної діяльності, зокрема. Саме цим воно ніби зовні задає спосіб здійснення цієї діяльності, виконує функцію нормативного, тобто соціально визнаного знання.

На основі наведених вище міркувань ми визначили умови досягнення цілісності в професійно-діяльнісних характеристиках особистості вчителя: об'єктивіацію засвоєваних знань, умінь і навичок як продуктів процесу пізнання і результатів діяльності вчителя; виділення логічних основ, які забезпечують професійно-педагогічну спрямованість в осмисленні присвоєваних майбутніми вчителями знань, умінь і навичок.

Щодо третьої умови, ми виходили з того, що сутність засвоєння знань полягає не стільки в тому, щоб учень оволодів знанням предмета, який вивчається, скільки в розкритті того смислу, яким володіє засвоєваний зміст для того, хто здійснює пізнання та для інших людей. Тому ми розглядаємо актуалізацію педагогічного змісту в освоєваних професійно-орієнтованих ситуаціях, у навчанні як третю умову досягнення цілісності в професійно-діяльнісних характеристиках особистості вчителя.

Визначення надійності й достатності умов для становлення цілісності професійно-діяльнісних характеристик особистості

вчителя, які ми виділили в результаті теоретичного дослідження, вимагало створення спеціальної методики експериментального дослідження.

У другому розділі - "Зміст і результати експериментального дослідження умов формування цілісності професійно-діяльнісних характеристик особистості вчителя" - описується логіка і процедури експериментальної роботи, результати соціологічного обстеження вчителів-практиків, методика діагностичного і формуючого експериментів, проводиться якісний та кількісний аналіз емпіричних даних. Ми вважаємо, що реалізація принципу цілісності в процесі вдосконалення професійної підготовки власне і слід розуміти як формування цілісності професійно-діяльнісних характеристик особистості вчителя.

Пошуковий етап експерименту був спрямований на виявлення найтиповіших форм прояву цілісності в професійно-діяльнісних характеристиках учителя. Основний контингент респондентів становили вчителі-практики різних спеціальностей, які проходили перепідготовку на курсах підвищення кваліфікації при Одеському обласному інституті вдосконалення вчителів, Одеському педагогічному інституті ім.К.Д.Ушинського, Одеській державній консерваторії ім.А.В.Нежданової, Одеському державному університеті ім. І.І.Мечникова. Всього було опитано близько 200 учителів, з яких до числа основної вибірки ввійшло 96 осіб, що відповідало вимогам репрезентативності вибору на рівні довірчого інтервалу 0,95.

Дана вибірка охоплювала вчителів з різним стажем роботи /від 5 і до 20 років/, різною педагогічною освітою /педучилище, педінститут, консерваторія, університет/, різною предметною спеціалізацією /природничі науки, гуманітарні, початкове навчання, індивідуальне та колективне навчання і т.д./, навчання в різні роки.

регіонів України /Одеська, Миколаївська, Донецька, Чернігівська та інші області/.

Матеріали, одержані нами в процесі пошукового етапу дослідження, свідчать, що в руслі єдиної педагогічної спрямованості особистості реально проявляються мінімум три типові форми цілісності професійно-діяльнісних характеристик. Педагогічні ситуації, які відбиваються через особливості відображення й осмислення їх у свідомості вчителів, утворюють індивідуальний стиль професійної діяльності вчителя.

Показники й ознаки прояву виділених типів цілісності подані в табл. I.

Таблиця I

Показники й ознаки прояву цілісності професійно-діяльнісних характеристик особистості вчителя.

Показники	Типи прояву цілісності професійно-діяльнісних характеристик особистості вчителя		
	I /нормативний/	II /адаптивний/	III /творчий/
	ознаки прояву	ознаки прояву	ознаки прояву
I. Особливості відображення педагогічної ситуації	- фрагментарність - одномірність - моносуб"ективність	- фрагментарність - одномірність - полісуб"ективність	- цілісність - багатомірність - полісуб"ективність
2. Особливості осмислення педагогічної ситуації	- абстрактність - статичність - нормативність	- конкретність - статичність - варіативність	- конкретність - динамічність - варіативність
3. Особливості перетворення педагогічної ситуації	- схематичність - репродуктивність	- функціональність - репродуктивність	- функціональність - продуктивність

Другий етап експериментального дослідження полягав у прове-

денні формувчого експерименту. Його метою було з'ясування достатності та надійності виділених умов у становленні цілісності професійно-діяльнісних характеристик у структурі педагогічної спрямованості особистості.

Для проведення експерименту були створені контрольна та експериментальна вибірки, якісний склад яких порівнювався за такими параметрами, як мотиви вибору професії вчителя, професійна спрямованість особистості, ставлення до навчально-пізнавальної діяльності, характер пізнавальної діяльності, схильність до самоаналізу. Показниками прояву цілісності професійно-діяльнісних характеристик особистості вчителя були особливості сприйняття педагогічної ситуації і виділення предмета діяльності вчителя; особливості осмислення педагогічної ситуації і визначення мети педагогічної діяльності; особливості розгляду способів перетворення педагогічної ситуації і створення схеми діяльності вчителя.

Формуючий експеримент проходив у класі концертмейстерства зі студентами консерваторії та музично-педагогічного факультету педінституту.

У контрольній вибірці навчання студентів здійснювалось за традиційною системою.

В експериментальній вибірці навчання студентів концертмейстерству здійснювалось з урахуванням об'єктивації засвоєваних знань, умінь і навичок як продуктів процесу пізнання і результатів цілеспрямованої діяльності викладача; шляхом виділення логічних основ, які забезпечують педагогічну спрямованість у осмисленні засвоєваних знань, умінь і навичок; актуалізації педагогічного смислу в освоюваних пізнавальних ситуаціях.

Реалізація цих умов забезпечувалась поєднанням на усіх за-

няттях з концертмейстерства таких форм роботи, як безпосереднє виконання, пов'язане з освоєнням музичного тексту, його художніх завдань і виконавських прийомів; теоретичний аналіз спільних дій викладача й студента та досягнутих при цьому результатів. Так саме у свідомості студента зміст навчальної ситуації постійно проектувався і осмислювався з двох позицій: з позиції учня, тобто того, кого навчають певній діяльності, та з позиції вчителя, тобто того, хто організує і спрямовує процес навчання.

Доцержання принципів діалогізації, персоналізації, проблематизації та методологізації сприяло тому, що структурні елементи професійної діяльності вчителя виділялись і освоювались студентами на основі особистого досвіду. Знання про професійно-педагогічну діяльність, що формувались при цьому, носили не абстрактний характер, а особистісний смисл і визначались мірою інтересу й потреби кожного студента реалізувати себе в педагогічній діяльності.

Закріплення навичок педагогічного осмислення навчальних ситуацій здійснювалось у процесі педагогічної практики, де студенти експериментальної групи використовували свій власний досвід і педагогічне знання про сутність професійної діяльності вчителя, й водночас втілювали їх у конкретні практичні дії в ході спільного розучування творів з солістами.

За результатами експерименту було встановлено, що в контрольній вибірці цілісність професійно-діяльнісних характеристик розвивалась переважно всередині першого нормативного типу /79, 21/, тоді як в експериментальній вибірці під впливом створених нами експериментальних умов цілісність професійно-діяльнісних характеристик у своєму розвитку набула тенденції до різноманітності, що знайшло своє відображення у прояві студентами експери-

ментальної вибірки всіх трьох раніше виділених і описаних типів, з перевагою проявлення адаптивного типу цілісності /66%/.

В узагальненому вигляді результати даного зрізу подані в табл.2.

Таблиця 2

Розподіл студентів контрольної та експериментальної вибірок за типами цілісності ПДХ

Типи цілісності	Вибірка контрольна		Вибірка експериментальна	
	%	абс.	%	абс.
I тип /нормативний/	79,2	24	13,2	4
II тип /адаптивний/	19,8	6	66	20
III тип /творчий/	-		19,8	6

Слід зазначити, що розвиток індивідуальності студентів та її прояву у професійно-діяльнісних характеристиках у експериментальній вибірці здійснювався під переважним впливом факторів, які піддаються керуванню з боку викладача. Про це свідчать підсумки кореляційного аналізу /див.табл.3/, який виявив найбільш міцний зв'язок між схильністю до самоаналізу та цілісністю ПДХ /0,859/. Лише трохи слабше зв'язок ПДХ у цій вибірці зі ставленням студентів до навчально-пізнавальної діяльності та характером цієї діяльності.

У контрольній вибірці найбільш міцний зв'язок існував між мотивами вибору професії вчителя /0,771/, професійною спрямованістю особистості та ПДХ /0,647/. Менш суттєві у цьому впливі зв'язки ПДХ з характером пізнавальної діяльності студентів /0,588/ та схильністю до самоаналізу /0,401/.

Таблиця 3.

Результати кореляційного аналізу зв'язків показників розвитку індивідуальності студентів та цілісністю їх ПДХ

Фактори /X _п /	Контрольна вибірка. Професійно-діяльнісні характеристики /У/	Експериментальна вибірка. Професійно-діяль- нісні характерис- тики /У/
Мотиви вибору професії вчителя	0,771	0,561
Професійна спрямованість особистості	0,677	0,782
Ставлення до навчально-пізнавальної діяльності	0,639	0,809
Характер пізнавальної діяльності	0,588	0,830
Схильність до самоаналізу	0,401	0,859

У висновках наведені основні результати дослідження:

1. Цілісність професійно-діяльнісних характеристик особистості являє собою складне інтегративне утворення, що виникає в результаті відображення у предметі, меті і засобах професійної діяльності вчителя музики його особистісних настанов і ціннісних орієнтацій.

2. У змістовному плані цілісність професійно-діяльнісних характеристик виражає індивідуальність учителя, яку він проявляє при розв'язанні педагогічних завдань.

3. У функціональному плані цілісність професійно-діяльнісних характеристик визначає спосіб розв'язання педагогічних завдань і якість отримуваних результатів професійної діяльності вчителя музики.

4. У реальній педагогічній практиці цілісність професійно-діяльнісних характеристик проявляється у трьох основних типах, що обумовлені ставленням учителя як особистості до предмета, мети і засобів своєї педагогічної діяльності.

5. Залежно від ціннісних установ, які реалізуються вчителем у своїй професійній діяльності, вона може виконуватися за типом нормативної /яка пристосовує педагогічну ситуацію до загальноновизнаних вимог/, адаптованої /яка перетворює загальні вимоги до особливостей педагогічної ситуації/ і творчої /яка створює новий досвід перетворення ситуації в педагогічно доцільну/.

6. Результати експериментальної роботи свідчать, що розвиток усіх типів цілісності професійно-діяльнісних характеристик проходить успішніше за умов, які передбачають об'єктивацію засвоєваних студентами знань, умінь і навичок як продуктів процесу пізнання і результатів діяльності вчителя; виділення логічних основ, необхідних для професійно-педагогічної спрямованості в осмисленні засвоєваних майбутніми вчителями знань, умінь і навичок; актуалізацію педагогічного смислу в засвоєваних професійно-орієнтованих ситуаціях.

7. Дотримання в процесі навчання виділеної сукупності психолого-педагогічних умов забезпечує успішний розвиток професійно-діяльнісних характеристик у різних типах цілісності, незалежно від рівня прояву майбутніми вчителями педагогічної спрямованості особистості і мотивів вибору професії. Стимулює цей процес схильність студентів до самоаналізу, активне ставлення до навчально-пізнавальної діяльності та її продуктивний характер.

Даним дослідженням не вичерпуються всі питання, пов'язані з вивченням шляхів реалізації принципу цілісності в процесі професійної підготовки вчительських кадрів. Доцільно продовжити

подальше вивчення впливу реалізації принципу цілісності на ефективність навчання професії вчителя, на розвиток таких професійно значущих якостей майбутнього вчителя, як уміння аналізувати й розв'язувати педагогічні ситуації. Важливо встановити також, як сприяє перенесення поняття цілісності з однієї предметної галузі знань в іншу, на становлення і розвиток професійного мислення студентів педагогічних вузів.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях автора:

1. Удосконалення концертмейстерської підготовки студентів /Методичні рекомендації для викладачів вузів/. Київ, Республіканський методкабінет Міністерства культури України, 1993, с.24. /рос.мова/.

2. Проблеми виконавської практики в класі концертмейстерства // "Проблеми підготовки педагогічних кадрів у музичних вузах": Тези доповідей міжвузівської науково-методичної конференції /Міністерство культури СРСР, Міністерство культури ГРСР, Тбілісі, 1986, с.370-375 /рос.мова/.

3. Формування світогляду студентів у процесі оволодіння навичками професійної музично-педагогічної діяльності // "Актуальні питання розвитку культури та мистецтва: Тези доповідей республіканської науково-теоретичної конференції/. Одеса, 1987, 2 частина, с.10-11 /рос.мова/.

4. Значення виконавської та педагогічної практики в класі концертмейстерства. - Одеса, 1987, 21 с. - Рукопис депонований у НДО Інформкультури держ.бібліотеки ім. В.І.Леніна, № 1535 /рос.мова/.

Школяр

22.03.94 Заказ 238 Тираж 80 Бумага типогр. №1. Печать офсетная

Отдел оперативной полиграфии ОЦНГиЭИ
270001, г.Одесса, ул.Ленина, 28

1162-315

AB 29.732

AB 29.732